

УДК 341.231.14:341.17(4):339.9

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2026.2.25>

ПРОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ БІЗНЕСУ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ У ПОЛІТИКАХ ТА ПРАКТИЦІ ЗОВНІШНІХ ВІДНОСИН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Токунова Анастасія Володимирівна,

orcid.org/0000-0002-5870-2473

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
ДУ «Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Макутова НАН України»

Рошканюк Вадим Михайлович,

orcid.org/0000-0002-3083-5231

кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри господарського права юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Бай Олександр Сергійович,

orcid.org/0009-0001-1952-1733

адвокат

Статтю присвячено дослідженню наявних тенденцій, пов'язаних із концепцією бізнесу та прав людини, у підходах до співпраці Європейського Союзу із зовнішніми партнерами та його діяльності на міжнародній арені. Стаття враховує актуальні дослідження закордонних і вітчизняних авторів, які розробляють відповідну тематику та відзначають важливість впливу ЄС, зокрема щодо імплементації Керівних принципів ООН з питань бізнесу та прав людини. Метою статті було з'ясувати позицію ЄС щодо просування концепції бізнесу та прав людини у своїх політиках та практиці зовнішніх відносин. Авторами було встановлено, що ЄС виявляє багаторічну послідовність та відданість просуванню концепції бізнесу та прав людини як на міжнародному рівні, зокрема, у межах ініціатив Організації Об'єднаних Націй, так і серед держав-членів та країн-партнерів. Зокрема, це стосується політик ЄС, які розробляються та приймаються такими інституціями, як Європейський Парламент та Рада ЄС. Відповідна позиція знаходить відображення у постійній залученості ЄС до процесів розробки міжнародного юридично зобов'язуючого інструмента для регулювання діяльності транснаціональних корпорацій та інших суб'єктів господарської діяльності під егідою ООН. Також авторами відзначається важливість залучення положень щодо захисту та поваги до прав людини до угод ЄС у сфері міжнародної торгівлі. У статті підкреслюється, що імплементація концепції бізнесу та прав людини у праві ЄС та процеси адаптації законодавства країн-кандидатів також є суттєвими напрямками, у яких відображаються пріоритети ЄС з цього питання. У цілому, враховуючи результати дослідження позиції ЄС, авторами наголошується на необхідності всебічної імплементації Керівних принципів ООН з питань бізнесу та прав людини до правової системи України, особливо у контексті поточних заходів з підготовки до можливої інтеграції до ЄС.

Ключові слова: Керівні принципи ООН з питань бізнесу та прав людини, політики ЄС, право ЄС, інституції ЄС, повага бізнесу до прав людини, пріоритети зовнішніх відносин ЄС стосовно бізнесу та прав людини, адаптація законодавства до права ЄС.

Tokunova Anastasiia, Roshkanyuk Vadym, Bai Oleksandr. Promoting the business and human rights concept in the policies and practices of the European Union's external relations

The article is devoted to the study of current trends related to the concept of business and human rights in the European Union's approaches to cooperation with external partners and its activities in the international arena. The article considers research by both foreign and domestic authors that addresses relevant topics and notes the EU's influence, particularly, on the implementation of the UN Guiding Principles on Business and Human Rights. The aim of the article was to clarify the EU's position on promoting the business and human rights concept in its external relations policies and practices. The authors found that the EU has demonstrated long-standing consistency and commitment to promoting the concept of business and human rights, both internationally, namely within United Nations initiatives, and among Member States and partner countries. In particular, this applies to EU policies that are developed and adopted by institutions such as the European Parliament and the Council of the EU. The respective position is reflected in the EU's constant involvement in the process of developing an international legally binding instrument on transnational corporations and other business enterprises with respect to human rights under the auspices of the UN. The authors also note the importance of including human rights provisions in EU international trade agreements. The article highlights that the implementation of the concept of business and human rights in EU law and the processes of adapting the legislation of candidate countries are also significant areas that reflect the EU's priorities on this issue. Overall, given the study of the EU position, the authors emphasize the need for comprehensive implementation of the UN Guiding Principles on Business and Human Rights into Ukraine's legal system, especially in the context of ongoing preparations for possible EU integration.

Key words: UN Guiding Principles on Business and Human Rights, EU policies, EU law, business respect for human rights, EU external relations priorities regarding business and human rights, adaptation of legislation to EU law.

Постановка проблеми. У 2005 році професора Гарвардського університету Джона Раггі було призначено спеціальним представником ООН з питань бізнесу та прав людини та доручено очолити ініціативу для з'ясування корпоративних зобов'язань стосовно прав людини. Мандат Раггі тривав шість років і призвів до публікації Керівних принципів ООН з питань бізнесу та прав людини (далі – Керівні принципи ООН). Керівні принципи ООН складаються з трьох стовпів: (а) обов'язку держави захищати права людини, (б) корпоративної відповідальності поважати права людини та (в) спільної відповідальності урядів та бізнесу щодо надання засобів правового захисту жертвам корпоративних порушень прав людини [1, с. 1286-1287].

Керівні принципи ООН [2], розроблені та запроваджені у 2011 році як інструмент міжнародного м'якого права, заклали міцне теоретичне, методичне та практичне підґрунтя для подальшого просування концепції бізнесу та прав людини (далі – БПЛ). З моменту їх прийняття світ бізнесу відчув суттєвий вплив імплементації цієї концепції на міжнародній арені

та у межах національних правових систем багатьох країн. У цьому контексті визначальною є роль Європейського Союзу.

У цілому, ЄС є дуже потужною міжнародною організацією, яка має суттєві можливості для впливу на розбудову як правових систем своїх членів, так і міжнародних підходів до регулювання питань торгівлі, інвестування, побудови ланцюгів постачання та доданої вартості, ведення бізнесу, прав людини, сталого розвитку тощо. Враховуючи спрямованість нашої країни на інтеграцію до ЄС та поточні зусилля для розширення співпраці, вивчення очікувань партнерів щодо питання бізнесу та прав людини є актуальним.

Метою статті є з'ясування позиції Європейського Союзу щодо просування концепції бізнесу та прав людини у своїх політиках та практиці зовнішніх відносин.

Стан опрацювання проблематики. Останнім часом питанням, які стосуються впливу ЄС на просування концепції бізнесу та прав людини у внутрішньому та зовнішньому вимірах, приділяють увагу як закордонні, так і вітчизняні дослідники, зокрема, О. Blažo, А. Máčaj,

J. Schrempf-Stirling , H. J. Van Buren III, F. Wettstein, А. Санченко, О. Уварова, В. Устименко та інші.

Виклад основного матеріалу. ЄС визнає глибокий вплив, який корпоративна діяльність може мати на людей і планету. ЄС прагне забезпечити, щоб компанії виконували свої обов'язки стосовно поваги до прав людини та навколишнього середовища, задля контролю та залучення їхнього потенційного внеску у сталий глобальний добробут [3]. Наведене бачення відображає ставлення законодавців та розробників політик в ЄС стосовно регулювання різноманітних суспільних відносин, у яких взаємодіють представники бізнес-сектору, люди, громади, організації громадянського суспільства тощо. Знаходить воно свій розвиток і в контексті формування позиції для зовнішніх відносин.

Відзначається, що ЄС підтримує глобальні зусилля щодо просування прав людини, сталого розвитку та відповідального ведення бізнесу у партнерстві із зацікавленими сторонами, як це передбачено Планом дій ЄС щодо прав людини та демократії на 2020-2027 роки [3]. Зокрема, за напрямком сприяння глобальній системі прав людини та демократії у розрізі бізнес-сектору, зазначений стратегічний документ ЄС визначає спрямування посилити взаємодію на міжнародних форумах та з країнами-партнерами для активного просування та підтримки глобальних зусиль щодо впровадження Керівних принципів ООН щодо бізнесу та прав людини [4, с. 27].

Дійсно, ґрунтуючись на пріоритетах забезпечення захисту, поваги та реалізації прав людини, ЄС прикладає значні зусилля, щоб привернути увагу міжнародної спільноти, окремих країн, транснаціональних корпорацій та місцевих суб'єктів господарювання до нагальної потреби у забезпеченні відповідального ведення бізнесу та практичного впровадження концепції БПЛ як невід'ємної складової та дієвого інструменту сталого розвитку.

Одним з важливих напрямків є послідовна підтримка розроблення міжнародного юридично зобов'язуючого інструмента для регулювання діяльності

транснаціональних корпорацій та інших суб'єктів господарської діяльності (далі – міжнародний юридично зобов'язуючий інструмент), що здійснюється у межах мандату Міжурядової робочої групи відкритого складу з питань транснаціональних корпорацій та інших підприємств в аспекті поваги до прав людини [5], яку було утворено Радою ООН з прав людини у 2014 році.

Ключові інституції ЄС протягом багатьох років просувають питання розробки такого міжнародного юридично зобов'язуючого інструмента. Зокрема, серед останніх зрушень, слід відзначити прийняту у 2024 році резолюцію Європейського Парламенту C/2024/5731, у параграфі 2 якої висловлюється рішуча підтримка впровадження, як в ЄС, так і за його межами, міжнародних стандартів відповідальної поведінки бізнесу для доповнення та посилення імплементації Керівних принципів ООН; підкреслюється важливість Керівних принципів ООН та Керівних принципів ОЕСР, а також широка підтримка, якою вони користуються; нагадується, що Керівні принципи ООН є єдиною глобальною рамковою базою, яка детально описує корпоративну відповідальність запобігати та реагувати на ризики негативного впливу на права людини, пов'язані з діяльністю бізнесу; наголошується, що будь-яка робота, виконана щодо міжнародного юридично зобов'язуючого інструмента, повинна забезпечувати повну відповідність цим стандартам [6]. Зазначений документ розгорнуто визначає бачення Європейського Парламенту щодо міжнародних рамок регулювання у сфері бізнесу та прав людини, залучення ЄС та країн-членів до відповідних процесів ООН та ключові елементи позиції ЄС стосовно міжнародного юридично зобов'язуючого інструмента [6].

Не менш важливим проявом загальної позиції є закріплення у Висновках Ради ЄС щодо пріоритетів ЄС на форумах ООН з прав людини на 2026 рік спрямувань на продовження співпраці з Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини та Робочою групою ООН з питань бізнесу та прав людини стосовно просування імплементації Керівних принципів ООН,

залучення до роботи щодо міжнародного юридично зобов'язуючого інструмента, підтримки прийняття національних планів щодо бізнесу та прав людини державами-членами та країнами-партнерами, а також подальшого розроблення комплексних рамок ЄС для імплементації Керівних принципів ООН [7].

Безумовно, реалізація наведених вище та інших відповідних політик ЄС багато в чому залежить від позиції та дій держав-членів. Це стосується безпосередньо й розробки та подальшої ратифікації міжнародного юридично зобов'язуючого інструмента, оскільки на сьогоднішній день ЄС не має загального мандату для цього. Однак це не означає, що такі політики є суто декларативними документами, оскільки на цьому фундаменті проводиться визначна робота з розбудови внутрішніх та зовнішніх рамок регулювання актуальних питань бізнесу та прав людини.

ЄС застосовує комплексний підхід до прав людини, сталого розвитку та відповідального бізнесу через «розумне поєднання» політичних заходів та законодавства. Їх мета – покращити практику ведення бізнесу, запобігти шкоді та покращити доступ до засобів правового захисту для постраждалих осіб та громад. Керівні принципи ООН з питань бізнесу та прав людини (Керівні принципи ООН) та інструменти ОЕСР та МОП забезпечують основні міжнародні рамки, що спрямовують дії ЄС [3]. Саме це є підґрунтям для розбудови права ЄС та подальшої транспозиції відповідних актів у законодавстві країн-членів.

На сьогоднішній день своє регулювання у праві ЄС вже знайшла низка важливих аспектів концепції БПЛ, зокрема у сферах належної обачності бізнесу щодо прав людини, розкриття інформації щодо забезпечення поваги до прав людини у межах звітування підприємств із сталого розвитку, створення умов для доступу до засобів правового захисту у випадку порушень прав людини, пов'язаних з веденням бізнесу, питаннях сталого фінансування та інвестування тощо.

Україна допоки є лише кандидатом на вступ до ЄС. Це означає, що хоча вико-

нання актів ЄС сьогодні не є обов'язковим для України, проте краще їх враховувати уже зараз із тим, щоб, по-перше, було легше набути повноправного членства у ЄС, по-друге, щоб після набуття членства не довелося надшвидкими темпами змінювати власне законодавство. Нині це робиться поступово [8, с. 27]. Дійсно, слід погодитися із наведеною думкою, оскільки процеси адаптації національного законодавства країни-кандидата до *acquis communautaire* є одним із напрямів просування пріоритетів ЄС, зокрема й у питаннях БПЛ.

Ще одним важливим аспектом зовнішніх відносин ЄС, у межах яких здійснюється просування концепції БПЛ, є сфера міжнародної торгівлі. У дослідженнях відзначається, що наразі пункти стосовно захисту прав людини стали звичайним положенням міжнародних торговельних угод, що привносить соціальний вимір у торговельну політику ЄС. Ця ситуація створює цікавий парадокс: у сфері прав людини ЄС не має юридичних зобов'язань за жодним міжнародним договором щодо прав людини (окрім Конвенції про права осіб з інвалідністю), але він зобов'язаний численними положеннями про права людини, включеними до понад 120 торговельних договорів. Перебуваючи все ще у виключній компетенції спільної торговельної політики (або політики розвитку), ЄС може реалізувати свій порядок денний у сфері прав людини, включаючи корпоративну соціальну відповідальність [9, с. 948]. Поступово аспект БПЛ у розумінні Керівних принципів ООН знаходить своє відображення і в зазначеному напрямку зовнішніх відносин ЄС.

У цілому, зазначені політики, запроваджене законодавство та практика побудови зовнішніх відносин важливі тим, що ЄС залучає питання БПЛ до розбудови правового регулювання господарської діяльності і висуває вимоги не тільки для суб'єктів, які створені чи діють на території країн-членів у межах їх юрисдикцій, але й для їх іноземних партнерів, які залучаються до загальних ланцюгів постачання. У цьому контексті прикладом може бути Директива (ЄС) 2024/1760 стосовно належної обачності щодо

корпоративної сталості [10], від якої очікується суттєвий вплив і за кордонами ЄС. Відповідно, представники бізнес-сектору будь-якої країни стають вимушеними приймати такі правила гри або відмовитися від перспектив виходу на ринки ЄС та налагодження економічної співпраці. У свою чергу, це сприяє формуванню потреби у наближенні національного законодавчого регулювання до права ЄС.

Висновки. Таким чином, у питанні розвитку концепції бізнесу та прав людини та її упровадження в життя ЄС не обмежується виключно власними кордонами. Спостерігається чітка спрямованість на просування цієї концепції на міжнародному рівні та в країнах, з якими налагоджується політична та економічна співпраця. Активна робота, яка проводиться інституціями ЄС, та пріори-

тизація питань бізнесу та прав людини надають чіткий сигнал для держав та їх бізнес-сектору, які мають наміри щодо розбудови співпраці з публічними та приватними партнерами з ЄС. Вбачається, що на сьогоднішньому етапі розвитку процесів можливого приєднання нашої держави до ЄС для України вкрай своєчасною була б активізація власних політичних та законотворчих дій щодо комплексної імплементації Керівних принципів ООН до власної правової системи. Планування відповідних заходів на національному рівні має відбуватися із урахуванням аналізу останніх політик та актів законодавства, які впроваджуються в ЄС, а також практики укладення угод щодо інвестицій та торгівлі, зосереджуючись на відображенні в них питань бізнесу та прав людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Schrempf-Stirling J., Van Buren III H. J., Wettstein F. Human Rights: A Promising Perspective for Business & Society. *Business & Society*. 2022. Vol. 61. Issue 5. P. 1282–1321. DOI: <https://doi.org/10.1177/00076503211068425>.
2. Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework: Annex to the Report of the Special Representative of the Secretary General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises for the 17th Session of the UN Human Rights Council, 21 March 2011, A/HRC/17/31, 27 p. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Business/A-HRC-17-31_AEV.pdf.
3. Business and human rights. *The European External Action Service*. 08.08.2025. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/business-and-human-rights_en#99060. (дата звернення: 19.03.2026).
4. EU Action Plan on Human Rights and Democracy 2020-2027. 2020. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2024/Action-Plan-EN_2020-2027.pdf.
5. Elaboration of an international legally binding instrument on transnational corporations and other business enterprises with respect to human rights. Resolution of the Human Rights Council, 14 July 2014, A/HRC/RES/26/9. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g14/082/52/pdf/g1408252.pdf>.
6. Shaping the EU’s position on the UN binding instrument on business and human rights, in particular on access to remedy and the protection of victims. Resolution of the European Parliament, 18 January 2024, C/2024/5731. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52024IP0042>.
7. Council Conclusions on EU Priorities in UN Human Rights Fora in 2026. Council of the European Union, 30 January 2026, 5835/26. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-5835-2026-INIT/en/pdf>.
8. Устименко В., Деревянко Б. Спрямованість нормпроекування на імплементацію Керівних принципів ООН щодо бізнесу і прав людини: самоаналіз за чеклістом Данського інституту з прав людини. *Економіка та право*. 2025. № 2. С. 24–33. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2025.02.024>.

9. Blažo O., Máčaj A. Legal challenges for the European Union concerning an International Treaty on Business and Human Rights. *Revista de Derecho Comunitario Europeo*. 2021. № 70. P. 933–978. DOI: <https://doi.org/10.18042/cepc/rdce.70.04>.

10. Directive (EU) 2024/1760 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on corporate sustainability due diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 and Regulation (EU) 2023/2859. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1760/oj>

Стаття поширюється на умовах ліцензії
відкритого доступу (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026